

ימי עיון בתנ"ך תשע"ז

שיטות ושיטתיות בפירוש רמב"ן לתורה (שיעור מס' 154)

ד"ר מרים סקלרץ mirvamsk@orot.ac.il

ארבעה רבדי פרשנות

1. רמב"ן לבראשית פרק לב פסוק ט

והיה המחנה הנשאר לפליטה –

על דרך הפשט זה ב'אולי', כי אמר: אולי ינצל המחנה האחד, כי בהכותו האחד יברחו, או תשוב חמתו, או תבא להם הצלה מאת השם.

וכן אמרו בבראשית רבא (עו,ג): למדתך תורה דרך ארץ, שלא יניח אדם כל ממונו בזוית אחת.

ורבנו שלמה כתב: והיה המחנה הנשאר לפליטה - על כרחו, כי אלחם עמו; התקין עצמו לשלשה דברים: לתפלה, לדורון ולמלחמה.

וראיתי במדרש (תנ"ב וישלח ו): מה עשה? זיינם מבפנים והלבישים בגדים לבנים מבחוץ, והתקין עצמו לשלשה דברים; וכן עקר. והכונה בזה, כי יעקב יודע שאין זרעו כולו נופל ביד עשו, אם כן ינצל המחנה האחד על כל פנים.

וגם זה ירמוז, שלא יגזרו עלינו בני עשו למחות את שמינו, אבל יעשו רעות עם קצתינו בקצת הארצות שלהם, מלך אחד מהם גוזר בארצו על ממונינו או על גופינו, ומלך אחר מרחם במקומו ומציל הפליטים.

וכך אמרו בבראשית רבא (עו,ג): אם יבא עשו אל המחנה האחד והכהו - אלו אחינו שבדרום; והיה המחנה הנשאר לפליטה - אלו אחינו שבגולה. ראו כי גם לדורות תרמוז הפרשה.

2. הקדמת רבי משה בן נחמן (רמב"ן)

ועתה דע וראה מה אשיב שואלי דבר, בכתיבת פירוש התורה, אבל אתנהג כמנהג הראשונים, להניח דעת התלמידים, יעפי הגלות והצרות, הקוראים בסדר בשבתות ובמועדים, ולמשוך לבם בפשטים, ובקצת דברים נעימים, לשומעים וליודעים חן, ואל חנון יחנונו ויברכנו, ונמצא חן ושכל טוב בעיני א-להים ואדם.

ואני הנני מביא בברית נאמנת, והיא הנותנת, עצה הוגנת, לכל מסתכל בספר הזה, לבל יסבור סברא, ואל יחשוב מחשבות, בדבר מכל הרמזים, אשר אני כותב בסתרי התורה, כי אני מודיעו נאמנה, שלא יושגו דברי, ולא יודעו כלל, בשום שכל ובינה, זולתי מפי מקובל חכם, לאזן מקבל מבין; והסברא בהן אולת, מחשבה מועלת, רבת הנזקים, מנועת התועלת; אל יאמן בשוא נתעה, כי לא תבואהו בסברותיו רק רעה, כי ידברו אל ה' סרה, אשר לא יוכלו כפרה... אל יחרסו אל ה' לראות, כי ה' אלהינו אש אוכלה הוא אל קנאות, והוא יראה את רצוינו מתורתו נפלאות. אבל יחזו בפירושינו חדושים, בפשטים ובמדרשים, ויקחו מוסר מפי רבותינו הקדושים: בגדול ממך אל תדרוש, בחזק ממך אל תחקור, במופלא ממך אל תדע, במכוסה ממך אל תשאל, במה שהורשיתה התבונן, ואין לך עסק בנסתרות.

שלושה עקרונות של סדר ומבנה

3. ההקדמה לספר שמות

השלים הכתוב ספר 'בראשית', שהוא ספר היצירה בחדוש העולם ויצירת כל נוצר, ובמקרי האבות כלם שהם כענין יצירה לזרעם, מפני שכל מקריהם ציורי דברים לרמוז ולהודיע כל עתיד לבא בהם.

ואחרי שהשלים היצירה, התחיל ספר אחר בענין המעשה הבא מן הרמזים ההם. ונתיחד ספר 'ואלה שמות' בענין הגלות הראשון הנגזר בפירוש ובגאולה ממנו, ולכן חזר והתחיל בשמות יורדי מצרים ומספרם אעפ"י שכבר נכתב זה, בעבור כי ירידתם שם הוא ראשית הגלות, כי מאז הוחל.

והנה הגלות איננו נשלם עד יום שובם אל מקומם ואל מעלת אבותם ישובו; וכשיצאו ממצרים, אעפ"י שיצאו מבית עבדים עדין יחשבו גולים, כי היו "בארץ לא להם" (בר' טו,ג), נבוכים במדבר (ע"פ שמי' יד,ג), וכשבאו אל הר סיני ועשו המשכן, ושב הקדוש ברוך הוא והשרה שכינתו ביניהם - אז שבו אל מעלת אבותם, שהיה סוד אלוה עלי אהליהם, והם הם המרכבה, ואז נחשבו גאולים; ולכן נשלם הספר הזה בהשלימו ענין המשכן ובהיות כבוד ה' מלא אותו תמיד.

4. רמב"ן לבמדבר פרק ט פסוק א

בשנה השנית לצאתם מארץ מצרים בחדש הראשון - מכאן אמרו חכמים אין מוקדם ומאוחר בתורה. וטעם האיחור הזה היה, כי כאשר בא הספר הזה הרביעי להזכיר המצות שנצטוו ישראל במדבר סיני לשעתם, רצה להשלים ענין אהל מועד ותקונו כל ימי המדבר... ואחר כך שב להזכיר אזהרה שהזהיר אותם שלא ישכחו מצות הפסח.

5. רמב"ן לבמדבר פרק טז פסוק א

וזה מדעתו של רבי אברהם, שהוא אומר במקומות רבים: 'אין מוקדם ומאוחר בתורה', לרצונו. וכבר כתבתי (ויקרא טז א-ב), כי על דעתי כל התורה כסדר, זולתי במקום אשר יפרש הכתוב ההקדמה והאחור, וגם שם לצורך ענין ולטעם נכון.

שתי ארצות: ספרד וארץ ישראל

דרשת תורת ה' תמימה, עמ' קנח
אבל לבריאית אדם אמר נעשה אדם,
כלומר אני והארץ הנזכרת...
ואמר בצלמנו כדמותנו כי הגוף בצלם הארץ
ובדמותה שתכלה ותפסד, והנפש בצלם העליון
שאינה גוף ולא ימשול עליה וההויה וההפסד...
כן פי' רבי יוסף קמחי ז"ל
והוא פירוש נכון וטוב...
הזכרתי פירוש מלת נעשה אדם, **מפני זו האומה**
המשובשת ששואלת אותי תמיד וידעתי שכולכם
ידעתם זו, כי כבר כתבו החכם הנזכר (רי"ק).

6. רמב"ן לבראשית פרק א פסוק כו
והפשוט הנכון במלת נעשה הוא... אמר באדם
נעשה, כלומר: אני והארץ הנזכרת נעשה אדם...
ואמר בצלמנו כדמותנו, כי ידמה לשניהם: ידמה
במתכנת גופו לארץ אשר לוקח ממנה, וידמה ברוח
לעליונים, שאינה גוף ולא תמות...
וזה פשוט המקרא הזה מצאתיו לרבי יוסף הקמחי,
והוא הנאה מכל מה שחשבו בו.

9. הקדמת רבי משה בן נחמן (רמב"ן)

בשם האל הגדול הגבור והנורא,
אתחיל לכתב חדושים בפירוש התורה;
באימה ביראה ברתת בזיע במורא,
מתפלל ומתודה בלב נדכה ונפש שבורה,
שואל סליחה מבקש מחילה וכפרה,
בקידה בברכה בהשתחויה עד שיתפקקו כל חליות
שבשדרה;
ונפשי יודעת מאד ידיעה ברורה,
שאינ ביצת הנמלה כנגד הגלגל העליון צעירה,
כאשר חכמתי קטנה ודעתי קצרה,
כנגד **סתרי תורה**,
הצפונים בביתה הטמונים בחדרה;
כי כל יקר וכל פלא כל **סוד עמוק** וכל חכמה מפוארה,
כמוס עמה חתום באוצרה,
ברמז בדבור בכתיבה ובאמירה;
...
אבל מה אעשה ונפשי חשקה בתורה,
והיה בלבי כאש אוכלת בוערה,
בכליותי עצורה,
לצאת בעקבי הראשונים אריות שבחבורה,
גאוני הדורות בעלי גבורה,
להכנס עמהם בעובי הקורה,
לכתב כהם פשטים בכתובים
ומדרשים במצות והאגדה ערוכה בכל ושמורה.
ואשים למאור פני נרות המנורה הטהורה,
פירושי רבנו שלמה עטרת צבי וצפירת תפארה,
מוכתר בנימוסי במקרא, במשנה ובגמרא
לו משפט הבכורה.
בדבריו אהגה, באהבתם אשגה,
ועמהם יהיה לנו משא ומתן דרישה וחקירה,
בפשטיו ומדרשיו וכל אגדה בצורה,
אשר בפירושינו זכורה.
ועם רבי אברהם בן עזרא,
תהיה לנו תוכחת מגלה ואהבה מסתרה.

10. רמב"ן לבראשית פרק ט פסוק יח
והנה עזב רבי אברהם דרכו בפשטי המקרא,
והחל להנבא שקרים!

11. רמב"ן לבמדבר פרק לב פסוק מב
... לשון רבנו שלמה.
והרי **הרב אוצר בלום לתורה, להלכות ולהגדות**,
ואשתמיטתיה זו שאמרו במדרש...

7. דרשה לראש השנה עמ' רמט-רנא

כיון שאמרנו שראש השנה יום דין לכל אדם וכולן נדונין בו,

צריכין הכל לשים הדבר על לבם ולשוב בתשובה, ולהתחרט על
עונותם ופשעיהם, ולהרבות תפילה ותחנונים שימחול הקב"ה על
לא הודע שלהם, שאין יום הכיפורים מכפר אלא על השבים,
והתשובה חסד גדול על הבריות, אבל עונש גדול הוא להם, שבזמן
שאדם חוטא עובר על רצון בוראו שעה אחת בשעת החטא, וכשהוא
עומד ואינו שב בתשובה, עומד במרדו כל ימיו ואינו חושש לעשות
רצון בוראו.

וכל שכן ישראל שמתפללין ומתודין ומלחשין בניהם וצועקים
בקולם חטאנו עוינו ופשענו, ואינן מניחין העונות כלל, שזה בודאי
מרד גדול הוא ומוסיף על עצמו כעס וחרון אף. משל לליסטים
ששולל את הדרכים ומלסטם את הבריות, והוא בא לפני המלך,
אדוני מחול לי שהרגתי אנשיך ושללתי אנשי מדינותיך ולסטמתי
דרכיך, ולמחר חוזר לרעות שעשה, שאין כל פיוסין שאמר למלך
אלא ניאוצין ומיעוט כבודו ומוראו של מלך, ולכך אמר הכתוב רק
אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקד עליכם את כל
עונותיכם, אמר הקב"ה גליתי לכם דין יום הכיפורים והודעתי לכם
שאיני מכפר בו לשבים, וספרתי לכם כל טכסיסין של יום בתענית
ובתפילה וקרבנות, ולא חששתם לדברי לשוב כלל, נמצא הרי זה
מרד גמור. נמצא קרובן של ישראל אצל הקב"ה הוא הגורם
רחוקם.

וכל שכן הזוכים לישיב לפני הקב"ה בארצו שהם כמו רואי פני
המלך, ואם הזהירים בכבודו טוב להם ואשריהם, ואם ממרים בו
אוי להם יותר מכל הבריות שהם עושין מלחמה ומכעיסין את
המלך בפלטרין שלו, ומוציאין מן הפלטרין כמו שאומר הכתוב העם
המכעיסים אותי על פני תמיד, ואמר לא ישבו בארץ ה'. ומהו הענין
הזה ארץ ה' וכי אין העולם כולו ארץ ה', הכל ברא והכל יצר והכל
שלו.

[...] וזה מה שהוציאני מארצי וטלטלני ממקומי, עזבתי את ביתי,
נטשתי את נחלתי, נעשיתי כעורב על בני, אכזרי על בנותי, לפי שרצוני
להיות טלטול נשמתי בחיק אמי.

כלל אחד: "ועשית הישר והטוב"

8. רמב"ן לשמות פרק טו פסוק כו
פירש רבי אברהם... **והישר בעיניו תעשה** - מצות 'עשה';
והאזנת למצותיו - מצות 'לא תעשה'.

ובמכילתא (בשלח ויסע א) אמרו: **והישר בעיניו תעשה** - זה
משא ומתן; מלמד, שכל מי שנושא ונותן באמונה ורוח
הבריות נוחה הימנו, מעלים עליו כאלו קיים כל התורה כולה.
ועוד אבאר זה בהגיעי אל פסוק "ועשית הישר והטוב" (דב'
ו, יח), אם ייטיב עמי הא-ל-הטוב.